

З а п и т а н н я :

Як використовувати шкільний підручник на уроці, в класних заняттях? — Запитує вчитель П. Д. Яременок (Биківська середня школа, Чернігівської області).

В і д п о в і д ь :

Робота з підручником є важливим, органічним елементом шкільного навчання. На це вказувала більшовицька партія, спрямовуючи працівників освіти на боротьбу за високоякісний підручник і за раціональне використання його в шкільних заняттях.

Важливу роль відіграє підручник і при викладанні літератури. Значення підручника не зводиться лише до того, що він дає матеріал, який підлягає заучуванню. Належно побудований підручник з літератури сприяє розвиткові мислення учнів; прищеплює їм правильне розуміння суспільних явищ і ролі художньої літератури в суспільній боротьбі і цим сприяє формуванню в них наукового марксистсько-ленінського світогляду; виховує в учнів естетичний смак, учить їх свідомо визначати художню цінність твору мистецтва, яка полягає в органічній єдності глибокого ідейного змісту й довершеної форми.

Отже, підручник відіграє важливу роль в усій навчально-виховній роботі школи, в тому числі й при викладанні літератури.

Проте ці важливі сторони підручника стають активним чинником педагогічного процесу лише при умові правильного його використання.

Партія учить нас «всіляко допомагати дітям при утрудненнях в їх навчальних заняттях»¹.

Однією з найбільших труднощів, які відчувають учні нашої школи, є невміння працювати з підручником. Адже досить часто трапляється, що учень не засвоює матеріалу підручника, бо не знає, як за нього

взятися. Працюючи з підручником, учні повинні навчитися відрізнити головне від другорядного, твердження від ілюстрацій, встановлювати логічну послідовність думок, зв'язувати нові знання з тими, що здобуті раніше, і т. д. В такий спосіб міцніше й глибше засвоюються знання, розвивається мислення учнів, формується їхній світогляд.

Дуже важливо, щоб, користуючись підручником, учні здобували необхідні навички самостійної роботи над книгою, щоб вони працювали раціонально, з найменшою затратою часу і найбільш ефективними результатами.

Отже, треба вчити учнів працювати з підручником, показувати їм найдоцільніші способи заучування матеріалу, повторення, вибіркового читання тощо. Це треба робити в класі, на уроці. Різні види роботи з підручником повинні стати таким же неодмінним елементом класних занять, як, скажімо, запитання вчителя і відповіді учнів, розповідь учителя тощо. Не можна вважати правильним, що в практиці ряду вчителів підручник на уроці розкривається лише тоді, коли дається домашнє завдання (та й то не завжди), а там — хай учень виконує це завдання, як сам знає.

Про те, як повинен учень працювати з підручником дома, подана докладна консультація в журналі «Література в школі» № 5 за 1951 рік; тут ми ставимо питання про застосування підручника на уроці, в класних заняттях.

У викладанні літератури в школі використовуються підручники різних типів: хрестоматії — підручники з літературного читання, хрестоматії й підручники з курсу історії літератури для старших класів.

У хрестоматіях з літературного читання по-різному використовуються: 1) літературні тексти з запитаннями й завданнями до них і 2) статті історико-літературного та теоретичного змісту.

Тексти, вміщені в хрестоматіях, читаються в класі. Коли читає вчитель (перше

¹ Постанови партії та уряду про школу, К., 1947, стор. 30.

читання), книжки в учнів мають бути закриті: учні слухають учителя. Коли текст читає учень, інші учні стежать за його читанням, мовчки читаючи текст. Запроваджується на уроках вибіркоче читання, коли учні відповідають словами твору на запитання вчителя. Голосне читання текстів на уроці допомагає учням глибше засвоїти зміст вивчуваного твору і є засобом виховання в учнів навичок виразного читання. Цілком закономірний також прийом мовчазного читання, коли учні мовчки перечитують твір з якимось спеціальним завданням: наприклад, щоб поділити вірш на частини (при складанні плану) тощо.

Запитання й завдання в хрестоматіях подані для того, щоб спрямувати думку учня при аналізі твору. Частина з них, за вибором учителя, може бути використана в класній бесіді, частина дається як домашнє завдання (з обов'язковим з'ясуванням на уроці змісту завдання і способу його виконання). Вчитель має право обминути деякі запитання й завдання, дати інші, повсякчасно пам'ятаючи про категоричну вимогу не перевантажувати учнів.

Щодо теоретичних статей, то треба показати учням, як заучувати цей матеріал. Зокрема це важливо в 5 класі, де література як навчальний предмет є новою для учнів.

У перші дні вчитель повинен на уроках познайомити учнів з системою розміщення й викладу матеріалу в хрестоматії¹.

Щоб навчити учнів працювати з підручником, потрібно запроваджувати в класі відповідні заняття. У 5 класі слід це робити систематично.

Після того як матеріал з'ясовано, можна для закріплення запропонувати учням прочитати статтю з підручника. За допомогою вчителя стаття поділяється на частини, складається й записується план статті і даються підзаголовки до кожного абзаца. Щоб учні свідомо засвоїли текст, корисно запропонувати їм переказати зміст кожного абзаца (спочатку за запитаннями вчителя, а далі без запитань, зв'язно). Послідовно засвоюється зміст кожного абзаца. Далі учні переказують зміст статті в цілому. Так учні знайомляться з прийомами заучування навчального матеріалу, засвоюють елементарні навички самостійної роботи над книгою.

Доцільно час від часу практикувати подібні заняття і в 6 та 7 класах.

Кожного разу, даючи учням завдання до

¹ Про це докладно сказано в статті Т. Ф. Бугайко і Ф. Ф. Бугайка «Об использовании учебника при изучении литературы» (Метод. сборник «Русский язык и литература в школе», вып. I, изд. «Радянська школа», К., 1949).

дому, треба докладно проінструктувати їх, показати, як саме слід використовувати підручник.

У деяких випадках у 5—7 класах можна звернутися до підручника і під час з'ясування нового матеріалу: можна, наприклад, пояснити учням художнє значення метафори в оповіданні Панаса Мирного «Морозенко», дібравши і з'ясувавши ряд метафор з цього оповідання, — прочитати в хрестоматії статтю про метафору, дібрати інші приклади метафор, потім опрацювати статтю, як сказано вище.

На уроках літературного читання треба вчити учнів користуватися підручником.

Доводиться це робити і на уроках літератури в старших класах.

Як правило, учні 8—10 класів читають вивчувані твори дома. Але в класі слід перечитувати окремі сцени, уривки, добирати цитати тощо. Ліричні вірші позністю читаються в класі. Запроваджується іноді так зване коментуюче читання, коли вчитель, читаючи, пояснює слова, вирази, ті чи інші художні прийоми тощо. Коментуюче читання дає добрі наслідки при вивченні, наприклад, новели М. Коцюбинського «Intermezzo». В усіх цих випадках ведеться робота з хрестоматією.

Підручник з історії літератури також слід розкривати не лише для того, щоб показати, до якої сторінки вивчити. У старших класах належить навчати учнів складнішим формам роботи з книгою: конспектування, складання тез тощо. Еправи цього типу виконуються в класі, на матеріалі підручника. До того ж у курсі історії літератури є багато складних питань, які з'ясовуються в підручнику. Не вміючи працювати з підручником, учні не зможуть опанувати програмний матеріал з належним розумінням. Особливо важко дається робота з підручником літератури учням 8 класу, які вперше приступають до вивчення історії літератури. У 8 класі слід систематично запроваджувати в класі різні види занять, що допомагають засвоєнню матеріалу підручника: запис плану, докладний і стислий переказ, конспектування, формулювання основних думок (тез), добір аргументації до них, ілюстрування матеріалу підручника власними прикладами тощо. Подібні заняття корисно час від часу проводити також у 9 і 10 класах. У цих класах учень, приступаючи до виконання домашнього завдання за підручником, повинен ясно уявляти, що саме треба зробити і в який спосіб.

Так само, як у 5—7 класах, у 8—10 класах підручник слід використовувати на всіх етапах уроку, змінюючи методику роботи відповідно до завдання, яке стоїть перед учителем.

Ф. Ф. БУГАЙКО,
кандидат педагогічних наук

